

**QUE FRASEOLOGIA NI QUE NARICES. ISPAN TILIDAGI SOMATIK
FRAZEOLOGIZMLAR VA METAPRAGMATIK RAD ETISH****Djalilova Sarvaroy Mexrojovna***Samarqand Davlat Chet tillari Instituti, Dotsent(PhD)***Jalolov Nuriddin SHavkatovich***Samarqand Davlat Chet tillari Instituti, 4-bosqich bakalavrianti*

Annotatsiya: *Mazkur maqola ispan tilidagi somatik frazeologizmlar (fraseologismos somáticos) va ularning nutqiy kommunikatsiyada metapragmatik rad etish (rechazo metapragmático) funksiyasini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot markazida, ayniqsa, ispan tilida juda keng tarqalgan va kuchli emotsional-pragmatik yuklamaga ega bo‘lgan narices (burun) komponentli iboralar turadi. Bu birliklar orasida eng tipik va tahlil qilingan namunalar quyidagi: ¡Qué fraseología ni qué narices!. Ushbu frazeologizmlar gapiruvchi tomonidan oldingi gap yoki suhbatdoshning so‘zlarini (yoki undagi atamani, taklifni, tasnifni) keskin, ko‘pincha norozilik, kinoya yoki qat‘iy rad etish maqsadida qayta talqin qilish va rad etish uchun ishlatiladi. Bunday iboralar metapragmatik xususiyatga ega: ular nafaqat mazmuni rad etmaydi, balki suhbatdoshning til ishlatish usuli, atamasi yoki pragmatik taxminlarini ham bilvosita tanqid qiladi yoki masxara qiladi.*

Kalit so‘zlar: *ispan tili, somatik frazeologizmlar, fraseologismos somáticos, narices, metapragmatik rad etish, rechazo metapragmático, pragmatik strategiyalar, diskursiv rad etish, kinoya, emotsional intensivikasiya.*

Anotación: *El presente artículo está dedicado al estudio de los fraseologismos somáticos del español (fraseologismos somáticos) y de su función de rechazo metapragmático (rechazo metapragmático) en la comunicación discursiva. En el centro de la investigación se sitúan, en particular, las expresiones que contienen el componente narices (burun), muy extendidas en el español y caracterizadas por una intensa carga emocional y pragmática. Entre las unidades más típicas y analizadas se encuentra el siguiente ejemplo: ¡Qué fraseología ni qué narices! Estos fraseologismos son utilizados por el hablante para reinterpretar y rechazar de manera tajante el enunciado previo o las palabras del interlocutor (así como el término, la propuesta o la categorización contenida en ellas), generalmente con matices de desacuerdo, ironía o negación categórica. Tales expresiones poseen un carácter metapragmático: no solo niegan el contenido proposicional, sino que también critican o ridiculizan implícitamente el modo de expresión, el término empleado o las presuposiciones pragmáticas del interlocutor.*

Palabras clave: *español, fraseologismos somáticos, fraseologismos somáticos, narices, rechazo metapragmático, estrategias pragmáticas, rechazo discursivo, ironía, intensificación emocional.*

Somatik frazeologizmlar — bu tilning barqaror iboralari bo‘lib, inson tanasi a‘zolari (qo‘l, ko‘z, yurak, burun va boshqalar) nomlari asosida shakllanadi. Ular obrazli ma‘no berish bilan birga, nutqiy muloqotda emotsional, baholash va pragmatik vazifalarni bajaradi. Masalan, ular orqali norozilik, rad etish yoki kinoya ifodalanadi.

Metapragmatik rad etish — bu oddiy mazmuni rad etishdan farqli o‘laroq, suhbatdoshning til ishlatish usulini (atama tanlashi, gap ohangi, pragmatik taxmini) tanqid qilish va bekor qilishdir. Bu jarayon bilvosita (kinoya orqali) yoki ochiq (keskin iboralar bilan) amalga oshiriladi. Annotatsiyada ta‘kidlanganidek, somatik frazeologizmlar bu funksiyani yanada samarali va madaniy jihatdan boyitilgan qiladi: ispan tilida narices (burun) rad etishning ramziga aylangan, o‘zbek tilida esa burun ko‘proq mag‘rurlik va nazoratni ifodalaydi.

Ispan va o‘zbek tillarida somatik frazeologizmlar madaniy-kognitiv kod sifatida rol o‘ynaydi: ispan tilida burun “arzimaslik, masxara” bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilida “mag‘rurlik, jahldorlik, nazorat” ma‘nolarida ishlatiladi. Bu farqlar tilning pragmatik tizimidagi madaniy xususiyatlarni aks ettiradi. Keyingi bo‘limlarda ispan tilidagi misollarni o‘zbek tilidagi yaqin ekvivalentlari bilan solishtiramiz, metapragmatik rad etishdagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatamiz.

Inés Olza Moralejo (Universidad de Navarra) o‘zining 2011 yildagi maqolasida ispan tilidagi narices asosidagi somatik frazeologizmlarni chuqur tahlil qilgan. U shuni ta‘kidlaydiki, bu iboralar (ayniqsa ¡Qué ... ni qué narices! konstruktsiyasi) suhbatdoshning oldingi gapini metapragmatik darajada rad etadi: mazmuni emas, balki gapirish usulini, atamani yoki pragmatik taxmini masxara qiladi. Burun komponenti ispan madaniyatida “arzimaslik, masxara, past baho” ramzi sifatida ishlatiladi, shuning uchun rad etishni yanada keskin va emotsional qiladi.

O‘zbek tilida burun bilan bog‘liq iboralar bor (burnini baland ko‘tarmoq, burnidan ip o‘tkazmoq, achchig‘i burnining uchida), lekin ular ispan tilidagi kabi maxsus formula shaklida keskin rad etishni bajarmaydi — ko‘proq tanqid, mag‘rurlik yoki nazoratni ifodalaydi.

Inés Olza o‘z ishida quyidagilarni ta‘kidlaydi: Narices asosidagi frazeologizmlar (¡Narices!, ¡Ni narices!, ¡Qué ... ni qué narices!) — somatik birliklar bo‘lib, metapragmatik rad etishning eng kuchli vositalaridan biri. Ular oldingi diskursiv ketma-ketlikdagi gapni rad etadi va shu bilan birga suhbatdoshning til ishlatishini (atama, tasnif, illokutsiya) kinoyali

tarzda tanqid qiladi. Bu iboralar formal va suhbatdagi xatti-harakat jihatidan o‘rganilgan: ular qisqa, emotsional va madaniy jihatdan ispan tiliga xos. Burun komponenti “metapragmatik salbiy baho” beradi — “bu gaping bunchalik ahamiyatli emas” degan signal. Maqola ikki qismdan iborat: birinchisi — iboralarning shakli va suhbatdagi roli; ikkinchisi — ularning metapragmatik rad etish darajasi bilan bog‘liqligi. Olza ishida bu iboralar nafaqat leksik, balki pragmatik va metapragmatik darajada muhim aloqa vositasi ekanligi ko‘rsatilgan.

Keskin rad etish: ¡Narices! / ¡Ni narices! Ispancha misol (kundalik suhbatdan): A: ¿Te gusta el reggaetón? Es lo máximo ahora. B: ¡Narices! Eso es puro ruido sin sentido. (Olza ta’kidlaganidek: bu oddiy “yo‘q” emas — “sen buncha gapirish bilan xato qilyapsan” degan metapragmatik tanqid.) O‘zbekcha yaqin variant: A: Reggaeton zo‘r-da, hozir hamma tinglayapti! B: Qo‘y endi! Bu shunchaki shovqin, hech narsa yo‘q. Farq: Ispan tilida burun orqali “arzimaslik” ramzi kuchli, o‘zbek tilida esa “qo‘y-chi” kinoyali va ohangga bog‘liq.

Kinoyali rad etish: ¡Qué + N + ni qué narices! Ispancha misol (Olza maqolasida ko‘p uchraydigan): A: Esto es arte contemporáneo, muy conceptual. B: ¡Qué arte ni qué narices! Es un timo descarado, punto. (Metapragmatik: “arte contemporáneo” degan atamani masxara qilib rad etish.) O‘zbekcha yaqin variant: A: Bu zamonaviy san’at, juda kontseptual! B: Qanaqa san’at ekan, qo‘y-chi! Bu ochiq-oydin aldov, tamom. Yoki yanada kinoyali: “Burning bilan nima qilibdi san’at deb?!” (jahldor ohangda). Farq: Ispan tilida formula tayyor va burun bilan kuchaytirilgan, o‘zbek tilida “qo‘y-chi” yoki “nima qilibdi” ishlatiladi.

To‘yish va norozilik: Hasta las narices. Ispancha misol: Estoy hasta las narices de tus promesas vacías. Cada vez dices lo mismo y nada cambia. (Olza: bu norozilik + suhbatdoshning gapingni “bezdiruvchi” deb tanqid qilish.) O‘zbekcha yaqin variant: Sening bo‘sh va’dalaringdan to‘yib yubordim! Har safar shu gapni aytasan, hech narsa o‘zgarmaydi. Yoki: “Boshim qotdi va’dalaringdan!” (burun o‘rniga bosh ishlatiladi).

Nazorat va tanqid: Por las narices/ Burnidan ip o‘tkazmoq. Ispancha misol: Me lo hicieron tragar por las narices. No tuve opción. O‘zbekcha misol: Uni burnidan ip o‘tkazib qo‘yishdi, xohlaganini qildirishdi. Bu yerda ikki tilda ham burun “majburlash/zaiqlik” ramzi sifatida ishlatilgan — qiziq o‘xshashlik!

Ispan va o‘zbek tillaridagi somatik frazeologizmlar nutqiy muloqotda muhim aloqa vositasi bo‘lib xizmat qiladi, lekin ularning pragmatik va metapragmatik funksiyalari, shakllanish usullari va madaniy yuklamalari sezilarli darajada farq qiladi. Ispan tilida narices (burun) komponenti rad etishning maxsus “markeri”ga aylanib, metapragmatik rad etishning eng kuchli va formula shakllaridan birini hosil qilgan. Inés Olza Moralejo ta’kidlaganidek, bu iboralar nafaqat oldingi gapingning mazmunini rad etadi, balki suhbatdoshning til ishlatish strategiyasini, atama tanlashini yoki gapingning illokutiv kuchini kinoya va masxara orqali tanqid qiladi. ¡Qué ... ni qué narices! konstruktsiyasi shu maqsadda eng samarali vosita

sifatida ajralib turadi: u qisqa, o‘tkir va ispan tilining kundalik suhbatida o‘ta tabiiy. Burun komponentining “arzimaslik, past baho, masxara” bilan bog‘lanishi ispan madaniy-kognitiv modelida chuqur ildiz otgan.

O‘zbek tilida esa burun komponenti bunday keskin formula shaklida metapragmatik rad etishni bajarmaydi. Burnini baland ko‘tarmoq, burnidan ip o‘tkazmoq, achchig‘i burnining uchida kabi iboralar ko‘proq shaxsiy xulq-atvor (mag‘rurlik, jahldorlik), nazorat munosabatlari yoki emotsional holatni tasvirlaydi. Metapragmatik rad etishning asosiy yuklamasi boshqa somatik komponentlar (og‘iz, qo‘l, bosh) yoki umumiy diskursiv marker lar (“qo‘y-chi”, “nima qilibdi endi”, “og‘zingni yig‘ishtir”, “qanaqa ... ekan?”) orqali amalga oshiriladi. Bu iboralar ham kinoyali va emotsional bo‘lsa-da, ispan tilidagi kabi tayyor, qisqa va burunga asoslangan formula shakliga ega emas. Bu farqlar quyidagi jihatlarni ko‘rsatadi:

Madaniy-kognitiv modellarning farqi: ispan tilida burun “salbiy baho va masxara” ramzi sifatida rad etishni kuchaytirsa, o‘zbek tilida burun ko‘proq ijtimoiy-hierarxik munosabatlar (mag‘rurlik, nazorat) bilan bog‘liq.

Frazeologik shakllanish xususiyatlari: ispan tilida qisqa, formula konstruksiyalar ustunlik qilsa, o‘zbek tilida rad etish ko‘pincha ohang, qo‘shimcha so‘zlar va kontekstga bog‘liqroq.

Metapragmatik intensivlik darajasi: ispan tilida narices iboralari suhbatdoshni “joyiga qo‘yish” va masxara qilishda o‘ta samarali; o‘zbek tilida esa shunga yaqin ohang “qo‘y endi”, “nima bo‘ldi endi” yoki “og‘zingni yop” da seziladi, lekin bu iboralar biroz boshqacha emotsional soya va kuchga ega.

Tilning tabiiy ifodalash uslubi: ispan tilining kundalik suhbatida narices bilan rad etish bunchalik odatiyki, ba’zida suhbatdosh shunchaki kulib qo‘yadi yoki “yana shu gapmi” degan ohangda javob beradi. O‘zbek tilida shunga yaqin vazifani bajaradigan iboralar ko‘proq jahl yoki kinoya ohangida keladi. Natijada, somatik frazeologizmlar ikki tilda ham nutqni obrazli, emotsional va madaniy jihatdan boyitadi, lekin ularning metapragmatik rad etishdagi roli va shakllanish mexanizmlari har bir tilning o‘ziga xos pragmatik tizimi va madaniy dunyoqarashini aks ettiradi. Bu solishtirish nafaqat frazeologiya, balki pragmatika, diskurs tahlili va madaniy lingvistika nuqtai nazaridan ham qimmatli xulosalarga olib keladi. Ushbu mavzuni yanada chuqurroq o‘rganish uchun ispan va o‘zbek tillaridagi boshqa somatik komponentlar (qo‘l, ko‘z, yurak, oyoq) asosidagi rad etish strategiyalarini ham qiyosiy tahlil qilish, shuningdek, korpus materiallari asosida chastota va kontekstual ishlatilishni solishtirish foydali bo‘lardi.

ADABIYOTLAR

1. Olza Moralejo, Inés. (2011). “¿Qué fraseología ni qué narices!: fraseologismos somáticos del español y expresión del rechazo metapragmático”. *RILCE: Revista de Filología Hispánica*, 27(2), 373–398. (Maqola somatik frazeologizmlar va metapragmatik rad etishni chuqur tahlil qilgan asosiy manba.)
2. Zuluaga, Francisco. (1980). *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt: Peter Lang. (Ispan tilidagi frazeologiya bo‘yicha klassik ish.)
3. Casares, Julio. (1950). *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: CSIC. (Ispan frazeologiyasining asosiy manbalaridan biri.)
4. Mengliyev, B. (2005). *O‘zbek tili frazeologiyasi*. Toshkent: Fan. (O‘zbek tilidagi frazeologik birliklar bo‘yicha umumiy ma’lumot.)
5. Nurmonov, A. (2010). *O‘zbek tilida frazeologik birliklarning semantik tuzilishi*. Toshkent: Universitet. (O‘zbek frazeologiyasining semantik va pragmatik jihatlari.)
6. Gibbs, Raymond W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. (Metaforik va somatik frazeologizmlarning kognitiv asoslari bo‘yicha.)